

Dariusz Fuchs

Właściwość sądu i właściwość prawa w europejskich ubezpieczeniach gospodarczych

1. Wprowadzenie – zakres zastosowania europejskiego prawa ubezpieczeń gospodarczych

Można przyjąć, że z dniem 1 lipca 1994 r. powstał europejski, jednolity rynek ubezpieczeń (*Single European Insurance Market*), którego członkiem Polska efektywnie stała się przez fakt przystąpienia do Unii Europejskiej (z dniem 1 maja 2004 r.). Z powyższą datą implementowano bowiem (a przynajmniej taki obowiązek spoczywał na ówczesnych państwach członkowskich Unii Europejskiej) do porządków prawnych poszczególnych państw dyrektywy tzw. III generacji prawa ubezpieczeniowego (dyrektywę 92/96 EWG¹, odnoszącą się do ubezpieczeń na życie oraz dyrektywę 92/49/EWG² dotyczącą pozostałych ubezpieczeń gospodarczych)³. Tym samym najistotniejszym zadaniem stojącym przed prawodawcą wspólnotowym, a co za tym idzie – krajowym, stało się właściwe uregulowanie powiązania działalności ubezpieczycieli, jak i też zakresu udzielanej ochrony ubezpieczającym i ubezpieczonym na podstawie np. umów ubezpieczenia – z więcej niż jednym obszarem prawnym. To samo stało się wcześniej udziałem rynku reasekuracyjnego⁴ oraz pośrednictwa ubezpieczeniowego⁵,

¹ Której „następczynią” jest obecnie dyrektywa 2002/83/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 listopada 2002 r. dotycząca ubezpieczeń na życie; por. D. Fuchs, *Reforma wspólnotowej regulacji ubezpieczeń na życie a stan rozwoju europejskiego prawa kontraktów* (w:) C. Mik (red.) *Unia w dobie reform*, Toruń 2004, s. 443 i n.

² Dyrektywa 92/49/EWG z dnia 18 czerwca 1992 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie oraz zmieniająca dyrektywy 73/239/EWG i 88/357/EWG (trzecia dyrektywa w sprawie ubezpieczeń innych niż ubezpieczenia na życie); szczegóły w odniesieniu do katalogu źródeł prawa wspólnotowego por. D. Fuchs (w:) E. Kowalewski, D. Fuchs, W.W. Mogilski, M. Serwach, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Toruń – Bydgoszcz 2006, s. 532 i n.

³ T. H. Ellis, *The Single European Market and Insurance Law and Practice*, London 1994, s. XXV i n.; co do ewolucji europejskiego rynku ubezpieczeń gospodarczych, por. L. Butler, *Third Live and Non – Live Insurance Directives: Has a Single European Market Been Achieved?*, *International Insurance Law Review* 1996, nr 6, s. 180 i n.; D. Fuchs, op. cit., s. 539–543.

⁴ Pierwotnie: dyrektywa Rady z dnia 25 lutego 1964 r. w sprawie zniesienia ograniczeń swobody przedsiębiorczości i świadczenia usług w dziedzinie reasekuracji i retrocesji (64/225/EWG) oraz odpowiednio: dyrektywa 2005/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 listopada 2005 r. w sprawie reasekuracji.

⁵ Co oznacza: dyrektywę Rady z dnia 13 grudnia 1976 r. w sprawie środków mających ułatwić skuteczne osiągnięcie swobody przedsiębiorczości oraz swobody świadczenia usług w odnie-

choć w tym ostatnim przypadku praktyczny wymiar tak rozumianej działalności nie stał się na rynku europejskim do dnia dzisiejszego dominujący.

Powyżej przywołane zjawisko umiędzynarodowienia ubezpieczeń gospodarczych w kontekście wspólnotowym najlepiej oddaje pojęcie transgraniczności⁶.

Szczególny tego przykład stanowią w terminologii prawniczej i wspólnotowej praktyce ubezpieczeniowej tzw. **ubezpieczenia cross-border**, polegające na świadczeniu usługi ubezpieczeniowej przez ubezpieczyciela z siedzibą w innym państwie (*home country – macierzystym państwie pochodzenia*), niż państwo miejsca spełnienia świadczenia (*host country*), czyli korzystaniu w zakresie ubezpieczeń gospodarczych ze wspólnotowej swobody świadczenia usług.

Dodatkowo ze specyfiki *acquis communautaire* (wspólnotowego dorobku prawnego) wynika, iż istotne znaczenie praktyczne ma reguła *home state control* zakładająca, co do zasady (z wyjątkiem np. przypadków powołania się przez organ nadzoru danego państwa członkowskiego na klauzulę dobra ogólnego lub powszechnego), że nadzór i kontrolę nad działalnością ubezpieczycieli wewnątrz Unii Europejskiej sprawuje organ właściwy ze względu na główną siedzibę ubezpieczyciela, a wydane przez niego zezwolenie na podejmowanie i prowadzenie działalności ubezpieczeniowej jest obowiązujące (chyba, że co innego wyjątkowo wynika z treści takiego aktu administracyjnego) także na terytorium pozostałych państw członkowskich UE (tzw. *single european passport*).

Na obecnym etapie ewolucji wspólnotowego prawa ubezpieczeń gospodarczych należy wyróżnić trzy płaszczyzny, na których występuje **zjawisko transgraniczności**, stanowiąc zarazem zasadniczy punkt odniesienia prawa wspólnotowego i *spectrum* niniejszego opracowania.

Przede wszystkim konieczne jest wyróżnienie **transgraniczności w znaczeniu jurysdykcyjnym**, odnoszącym się do sporów cywilnych i handlowych o charakterze transgranicznym, czego dotyczy zwłaszcza rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001⁷. Jest ono szczególnie istotne dla ubezpieczeń gospodarczych ze względu na zakres podmiotowy i przedmiotowy rozdziału II sekcji 3 rozporządzenia, poświęconego jurysdykcji w sprawach dotyczących ubezpieczeń (gospodarczych).

sieniu do działalności agentów i brokerów ubezpieczeniowych (ex grupa ISIC 630) oraz, w szczególności, środków przejściowych dotyczących tych działalności (77/92/EWG) i odpowiednio: dyrektywę 2002/92/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 9 grudnia 2002 r. w sprawie pośrednictwa ubezpieczeniowego.

⁶ Szczegółowa charakterystyka: E. Kowalewski, *Ubezpieczenia transgraniczne – aspekty prawne* (w:) *Prawna problematyka ubezpieczeń transgranicznych*. Forum dyskusyjne ubezpieczeń i funduszy emerytalnych, z. 5, s. 10–11 oraz także: *Problematyka kolizyjnego prawa ubezpieczeniowego*, Państwo i Prawo 2005, nr 2, s. 21–24.

⁷ Rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz. Urz. L 12 z 16.01.2001 r.; tekst polskiej wersji językowej przywołanych przepisów przedmiotowego rozporządzenia pochodzi z <http://www.europa.eu.int/eur-lex/pl/dd/docs/2001/32001R0044-PL.doc>.

Niezależnie od powyższego ujęcia transgraniczności, należy wymienić, także z uwagi na obecnie szczerą obecność prawa jednolitego o umowie ubezpieczenia w obowiązującym wspólnotowym prawie, zjawisko **transgraniczności o charakterze kolizyjnoprawnym**, czego przykładem są w prawie europejskim normy wymienionych wyżej dyrektyw, jak i też konwencji międzynarodowych, zaś nieudanym przykładem implementacji są w prawie rodzimym przede wszystkim art. 129 oraz 130 ustawy o działalności ubezpieczeniowej⁸.

Nie można także zapominać – ze względu na znaczenie, jakie dla funkcjonowania ubezpieczeniowego rynku wspólnotowego będą miały inicjatywy prowadzące do ujednoczenia prawa materialnego – o tzw. instrumencie opcyjnym – **Insurance Restatement, gdzie zamieszczono klauzule regulujące prawa i obowiązki stron umowy ubezpieczenia, które to postanowienia będą mogły, co do zasady, w niedalekiej przyszłości wybrać strony jako prawo właściwe dla zawieranego przez siebie kontraktu**. W takim rozumieniu występuje **transgraniczność w ujęciu materialnoprawnym** co – zdaniem autora – byłoby najbardziej pożądane w zjednoczonej Europie, szczególnie ze względu na interes osób ubezpieczonych, jak i też swobodę ubezpieczycieli w prowadzeniu działalności usługowej. W ten sposób zmarginalizowano by problemy, jakie wiążą się z prawidłowym korzystaniem przez uczestników *Single European Insurance Market* z transgraniczności w znaczeniu kolizyjnoprawnym.

2. Reguły jurysdykcyjne we wspólnotowym prawie ubezpieczeń gospodarczych

Na wstępie należy zwrócić uwagę, iż to, co akty prawa wspólnotowego często określają mianem właściwości sądowej, ze względu na transgraniczność tego zagadnienia odnosi się tak naprawdę do problematyki jurysdykcji, czego najistotniejszym przykładem dla sporów sądowych z udziałem rodzimych ubezpieczycieli lub ubezpieczających wobec wspólnotowych kontrahentów jest **rozporządzenie nr 44/2001**.

Zasadniczym celem tego rozporządzenia jest ujednoczenie przepisów prawa prywatnego międzynarodowego w zakresie jurysdykcji oraz wykonalności orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych. Zarazem w preambule do rozporządzenia podkreślono, że z uwzględnieniem zasady subsydiarności oraz proporcjonalności „*cele niniejszego rozporządzenia nie mogą zostać osiągnięte w wystarczającym stopniu na szczeblu Państw Członkowskich; mogą natomiast zostać osiągnięte lepiej na szczeblu Wspólnoty*”. W związku z powyższym,

⁸ Tj. ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz.U. Nr 124, poz. 1151 z późn. zm.). Art. 129 oraz art. 130 nie wprowadzają klasycznych norm kolizyjnych implementujących do prawa polskiego normy wspólnotowe, dotyczące swobody wyboru prawa dla umowy ubezpieczenia, jak i ewentualnie jego ograniczenia (w tym zakresie szczególne znaczenie ma art. 130, odnoszący się do ubezpieczeń na życie). Przepisy te adresowane są jedynie do ubezpieczycieli i nie muszą podporządkowywać się im ubezpieczający, jako strony umowy ubezpieczenia.

celem twórców było osiągnięcie za pomocą tego aktu minimalnego, ale zarazem niezbędnego efektu harmonizacji przepisów postępowania cywilnego⁹. **Kwestią podstawową przy stosowaniu norm rozporządzenia w odniesieniu do właściwości sądowej jest stwierdzenie charakteru międzynarodowego danego powództwa**¹⁰ (czyli transgraniczności w podkreślonym na wstępie znaczeniu). Dopiero wówczas i po stwierdzeniu, że spełniono przesłanki wynikające z art. 2 lub art. 4 rozporządzenia, które określają zakres podmiotowy przepisów jurysdykcyjnych, mamy do czynienia z zastosowaniem norm rozporządzenia, gdyż w przeciwnym wypadku mają zastosowanie przepisy jurysdykcyjne prawa wewnętrznego¹¹.

Nie jest to jedyny akt prawny, którego zadaniem jest realizacja powyższego celu. Przykładem jest tu dyrektywa Rady 2003/8 z dnia 27 stycznia 2003 r., której zadaniem jest usprawnienie dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych poprzez ustanowienie minimalnych wspólnych zasad odnoszących się do pomocy prawnej w sprawach mających taką specyfikę¹². Zakres przedmiotowy dyrektywy, analogicznie jak w przypadku powołanego rozporządzenia, obejmuje sprawy cywilne i handlowe, tyle że z założenia o charakterze transgranicznym (art. 1 ust. 2), co uzasadnia tezę o istotnym uzupełnieniu regulacji rozporządzenia w tym zakresie.

Właśnie ze względu na gwarancję osiągnięcia zamierzonego stopnia harmonizacji, Rada zdecydowała się na regulację jurysdykcji oraz wykonalności orzeczeń w sprawach cywilnych za pomocą aktu wspólnotowego, który będzie wiążący i bezpośrednio stosowany.

Niezależnie od wymienionych wcześniej ogólnych celów, które przyświecały twórcom rozporządzenia, zauważono dodatkowo konieczność utrzymania w tekście rozporządzenia (analogicznie jak to ma miejsce w przypadku konwencji brukselskiej¹³ oraz lugańskiej¹⁴) odrębnych przepisów jurysdykcyjnych w sprawach z zakresu ubezpieczeń, sporów z udziałem konsumentów oraz z zakresu prawa pracy, gdyż w tych przypadkach strona „słabsza” powinna być chroniona przez przepisy jurysdykcyjne korzystniejsze dla niej niż reguły ogólne¹⁵. Podobnie znaleziono racjonalne uzasadnienie dla ograniczenia autonomii woli stron w umownej swobodzie wyboru sądu (co jest jedną z fundamen-

⁹ Podobnie w odniesieniu do skutków wejścia w życie Traktatu Amsterdamskiego: M. A. Dausés, *Jednolite prawo cywilne w Europie*, Przegląd Prawa Handlowego 2003, nr 6, s. 3.

¹⁰ Analogicznie dla konwencji lugańskiej: K. Weitz, *Przedmiotowy zakres zastosowania Konwencji Lugańskiej*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2000, nr 2, s. 430–433.

¹¹ W odniesieniu do konwencji lugańskiej: S. Naderhofer, *New Federal Law on Jurisdiction. Harmonisation of Local Jurisdiction in Civil Matters in Domestic Context*, www.bscc.co.uk/tax-news/tax0300.html

¹² Tekst polski: www.ms.gov.pl; dyrektywa nie jest adresowana jedynie do Danii na mocy art. 1 ust. 3.

¹³ O jurysdykcji oraz uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych, tekst jedn.: Dz. Urz. C 27 z 26 stycznia 1998 r.

¹⁴ O jurysdykcji oraz uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych sporządzona w Lugano 16 września 1988 r., Dz. U. z 2000 r. nr 10, poz. 132.

¹⁵ Por. w kontekście konwencji lugańskiej: K. Flaga-Gieruszyczka, *Konwencja o jurysdykcji krajowej i wykonalności orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych – wybrane zagadnie-*

talnych zasad ogólnych regulacji rozporządzenia w zakresie jurysdykcji) w odniesieniu do stron umowy ubezpieczenia. Powyższe podobieństwo przyjętych w rozporządzeniu rozwiązań znalazło swój wyraz *expressis verbis* w preambule rozporządzenia, gdzie stwierdzono, iż rozporządzenie powinno stanowić kontynuację konwencji brukselskiej, co także dotyczy niezwykle istotnego dla praktycznego funkcjonowania rozporządzenia aspektu, jakim jest aktualność już wydanych – na podstawie konwencji brukselskiej – orzeczeń Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. Uzasadnia to – zdaniem autora – słuszną, reprezentowaną w polskiej literaturze tezę, że zarówno **obie konwencje, jak i rozporządzenie nr 44/2001 powinny być przez praktykę traktowane komplementarnie, gdyż stanowią uzupełniające się, szczególnie w odniesieniu do zakresu przestrzennego i przedmiotowego, akty prawa europejskiego**¹⁶.

Należy w tym miejscu podkreślić, że zainteresowanie międzynarodowym prawem ubezpieczeniowym, a proceduralnym w szczególności, sięga dopiero schyłku lat 90. zeszłego stulecia, co było spowodowane ratyfikacją dnia 26 sierpnia 1999 r. konwencji o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych z 16 września 1988 r. (tzw. konwencja z Lugano)¹⁷. **Dla działalności ubezpieczeniowej znaczenie tej konwencji jest istotne, ponieważ – analogicznie jak konwencja brukselska oraz rozporządzenie nr 44/2001 – zawiera ona odrębne przepisy o jurysdykcji w sprawach ubezpieczeniowych, co świadczy o znaczeniu tej problematyki w międzynarodowym obrocie prawnym**¹⁸.

Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, iż samo pojęcie spraw dotyczących ubezpieczeń (w domyśle: gospodarczych) też wcale nie jest kwestią niebudzącą wątpliwości, co w szczególności dotyczy rozgraniczenia ubezpieczeń gospodarczych od społecznych, które – jako komponent zabezpieczenia społecznego – są wyłączone z zakresu zastosowania rozporządzenia nr 44/2001. Tym samym należy przyjąć, także zgodnie z regułami wykładni autonomicznej, że normy rozdziału II sekcji 4 rozporządzenia mają zastosowanie wyłącznie do ubezpieczeń gospodarczych. Ponadto należy podkreślić, co ma doniosłe znaczenie praktycz-

nia, Rejent 2000, nr 1, s. 76, a w kontekście konwencji brukselskiej: P. Omar, *The Special Status of Consumer and Employment Contracts in the Brussels Convention*, *European Business Law Review* 1996, nr 4, s. 90 i n.

¹⁶ Por. M. Świerczyński, *Jurysdykcja krajowa w zakresie zobowiązań deliktowych*, *Monitor Prawniczy* 2002, nr 15, s. 691.

¹⁷ Por. T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 31–32; W. J. Graliński, *Europeizacja polskiego prawa sądowego cywilnego poprzez Konwencję z Lugano* (w:) C. Mik (red.) *Europeizacja prawa krajowego*, Toruń 2000, s. 241; szczególnie odnoszące się do ubezpieczeń gospodarczych: D. Fuchs (w:) Z. Brodecki (red.), *Prawo kontraktów w ubezpieczeniach*, Zakamycze 2003, s. 15 i n.

¹⁸ Należy podkreślić znaczenie dwu podstawowych komentarzy w tej materii: J. Ciszewski, *Konwencja z Lugano* oraz J. Łopuski, *Konwencja lugańska o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych*. Dla ubezpieczeń gospodarczych walor nie do przecenienia ma dysertacja J. Łopuskiego, *Konwencja lugańska i jej znaczenie dla praktyki ubezpieczeniowej*, *Prawo Asekuracyjne* 2001, nr 2, s. 3 i n.

ne, że zarówno w literaturze przedmiotu¹⁹, jak i w orzecznictwie ustalił się **godny aprobaty pogląd, iż konwencje lugańska oraz brukselska (w zakresie swych szczególnych przepisów rozdziału 3) i analogicznie: rozporządzenie nr 44/2001 nie mają zastosowania do sporów wynikłych na podstawie umów reasekuracji lub retrocesji**. W literaturze ubezpieczeniowej często sięga się do koronnego, zdaniem autora, argumentu, iż istotą działalności reasekuracyjnej jest dyspersja w zakresie tzw. dużych ryzyk²⁰, co ze swej istoty wiąże się z działalnością profesjonalnie przygotowanych do zawierania odpowiednich umów ubezpieczenia ubezpieczycieli, którzy zarazem są równoprawnym kontrahentem dla reasekuratorów. Z tego powodu nie ma uzasadnienia dla wprowadzania do europejskiego obrotu prawnego norm w szczególony sposób chroniących jedną ze stron, ponieważ byłoby to słusznie odczytane jako nieuzasadnione faworyzowanie jednego kontrahenta kosztem naruszenia interesów drugiego.

Odrębnym problemem jest stwierdzenie, czy postanowienia rozdziału II sekcji 3 rozporządzenia (odpowiednio: rozdział 3 konwencji lugańskiej i brukselskiej) mają zastosowanie do sporów powstałych na podstawie zawartych umów gwarancji ubezpieczeniowej²¹. Należy przychylić się do stanowiska, iż uzasadnione jest zanegowanie możliwości stosowania przepisów rozdziału II zawartych w sekcji 3 rozporządzenia nr 44/2001 do sporów wynikających z umowy o gwarancję ubezpieczeniową.

Należy zwrócić uwagę, iż postanowienia rozdziału II sekcji 3 rozporządzenia nie mają także zastosowania do sporu z umowy ubezpieczenia, jeżeli pozwany nie skorzysta z zarzutu niewłaściwości sądowej z powołaniem się na przepisy o jurysdykcji w sprawach z zakresu ubezpieczeń gospodarczych i w konsekwencji wda się w spór sądowy. Tym samym należy przyjąć, pomimo imperatywnego charakteru norm zawartych w przywołanych przepisach (co dotyczy również przepisów określających właściwość sądową w sprawach z udziałem konsumentów – rozdział II, sekcja 4), że nie będą one miały wówczas zastosowania, co również dotyczy uprzednio zawartych pomiędzy stronami porozumień pro-

¹⁹ Por. P. Schlosser, EuGVÜ, München 1996 s. 69–70; D. J. Freeman, *International Jurisdiction and the Recognition and enforcement of foreign judgements: Preaction protocol for debt claims*, www.djfreeman.co.uk/pubs/l-jurisd.htm, s. 5; A. Layton, op. cit., s. 35–36, który, powołując się na orzeczenie w sprawie New Hampshire przeciwko Strabag Bau wskazuje, iż biorąc pod uwagę wykładnię celowościową można postulować wyłączenie z zakresu zastosowania konwencji brukselskiej także innych umów ubezpieczenia, które są zawierane pomiędzy zakładem ubezpieczeń i np. międzynarodowym konsorcjum budowlanym, co również, jak w przypadku umowy reasekuracji, nie znajduje uzasadnienia w wykładni językowej konwencji. Wydaje się, iż wypowiedzi doktryny uznają za aksjomat tezę Schlossera, por. D. Fuchs, *Działalność ubezpieczeniowa w świetle konwencji brukselskiej – Lugano o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i gospodarczych*, Rejent 1999, nr 3, s. 65, przyp. 19.

²⁰ Por. przykładowo: T. H. Ellis, op. cit., s. 65.

²¹ Ogólnie wraz z cytowaną literaturą: G. Tracz, *Umowa gwarancji ze szczególnym uwzględnieniem gwarancji bankowej*, Kraków 1998; R. Blajer, *Gwarancje bankowe i ubezpieczeniowe w obrocie międzynarodowym*, Warszawa 1999; a także: B. Andrzejuk, I. Heropolitańska, *Gwarancje, poręczenia, awale i akredytywy standby*, Warszawa 2000; J. Pisuliński (w:) E. Fojcik-Mastalska (red.) *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 1999.

rogacyjnych, zgodnie z art. 13 oraz art. 23 rozporządzenia nr 44/2001²². Pozorny konflikt może powstać, jeżeli pozwany wda się w spór, a po tym fakcie strony umowy ubezpieczenia chciałyby skorzystać z możliwości zawarcia umowy prorogacyjnej zgodnie z pkt. 1 art. 13 rozporządzenia. Wówczas prawodawca wspólnotowy nie pozbawia pozwanego możliwości wniesienia zarzutu braku jurysdykcji, gdyż dopuszcza taką możliwość (por. art. 18), jeżeli pozwany, w celu podniesienia braku jurysdykcji, w taki spór się wdaje. Zarazem ETS, co potwierdzono wieloma orzeczeniami²³, ustalił korzystną dla pozwanego wykładnię, zgodnie z którą pomocnicze wdanie się w spór nie pozbawia pozwanego możliwości podniesienia zarzutu braku właściwości sądu, co jest szczególnie istotne ze względu na hipotezę zawartą w pkt.1 art. 12 konwencji Lugano/Bruksela (oraz odpowiednio: w regulacji rozporządzenia nr 44/2001)²⁴.

Z powyższymi zasadniczymi zastrzeżeniami, podstawową regułę jurysdykcyjną, pod warunkiem że strony nie zawarły odpowiedniej umowy prorogacyjnej lub derogacyjnej, wprowadza art. 9 rozporządzenia nr 44/2001, zgodnie z którym „ubezpieczyciel mający miejsce zamieszkania na terytorium Państwa Członkowskiego może być pozwany:

- a) przed sądy Państwa Członkowskiego, w którym ma miejsce zamieszkania,
- b) w innym Państwie Członkowskim w przypadku powództw ubezpieczającego, ubezpieczonego lub uposażonego z tytułu ubezpieczenia – przed sąd miejsca, w którym powód ma miejsce zamieszkania, lub
- c) jeżeli jest współubezpieczycielem (tzn. koasekuratorem) – przed sąd Państwa Członkowskiego, przed który został pozwany główny ubezpieczyciel.”

Jeżeli natomiast „ubezpieczyciel nie ma miejsca zamieszkania na terytorium Państwa Członkowskiego, ale posiada filię, agencję lub inny oddział w Państwie Członkowskim, to w sporach wynikających z ich działalności jest traktowany tak, jak gdyby miał miejsce zamieszkania na terytorium tego Państwa Członkowskiego.”

W przypadku ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej lub ubezpieczenia nieruchomości (art. 10 rozporządzenia) ubezpieczyciel może być ponadto pozwany przed sąd miejsca, gdzie nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę. Tę samą zasadę stosuje się, jeżeli ruchomości i nieruchomości objęte są tą samą umową ubezpieczenia, a powstała na nich szkoda wynika z tego samego zdarzenia.

W kontekście ewentualnego zastosowania art. 10 do umowy ubezpieczenia, na podstawie której łącznie jest udzielana ochrona ubezpieczeniowa w odniesieniu do składników mienia, zaliczanych do nieruchomości i rzeczy ruchomych, należy podkreślić, iż nie mają charakteru kontraktów ubezpieczeniowych umowy, gdzie jedynie dodatkowa klauzula zawiera odniesienie do ubezpieczeń. Wówczas należy stosować art. 16, a nie przepisy rozdziału 3 konwencji

²² H. N. Bennett, *The Law of Marine Insurance*, Oxford 1996, s. 27.

²³ Cytowane przez: J. Ciszewski, *Konwencja z Lugano*, op. cit., s. 149–150.

²⁴ Szczegółowe rozważania nt. ograniczeń przedmiotowych dla zastosowania rozdziału 3 rozporządzenia 44/2001: D. Fuchs (w:) Z. Brodecki, M. Serwach, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz*, Zakamycze 2005, s. 1425 i n.

Lugano/Bruksela i odpowiednio: sekcji 3 rozdziału II rozporządzenia²⁵. Zgodnie z art. 11 w odniesieniu do ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej ubezpieczyciel może być również pozwany przed sąd, w którym zawisło powództwo poszkodowanego przeciwko ubezpieczonemu, jeżeli jest to dopuszczalne według prawa tego sądu. Ponadto rozporządzenie reguluje kwestię *actio directa*, pod warunkiem że dopuszcza je *lex fori*, stanowiąc dodatkowo, iż postanowienia art. 8, 9 i 10 mają zastosowanie do powództw wytoczonych przez poszkodowanego bezpośrednio przeciwko ubezpieczycielowi, jeżeli takie bezpośrednie powództwo jest dopuszczalne. Najlepszym tego przykładem są obowiązujące w UE uregulowania tzw. czwartej dyrektywy motoryzacyjnej, która takie rozwiązanie wprowadziła w stosunku do ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych²⁶. Jeżeli natomiast prawo właściwe dla takiego powództwa bezpośredniego przewiduje przypozwanie ubezpieczającego lub ubezpieczonego, to ten sam sąd ma jurysdykcję także wobec tych osób. **Należy w tym miejscu dodać, że opracowano już projekt wspólnotowych przepisów dotyczących prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych, które odnoszą się do problematyki *actio directa*²⁷.**

Zasadniczym celem powrotu do koncepcji regulacji prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych za pomocą instrumentu prawa wspólnotowego w randze rozporządzenia była, co jest oczywiste, harmonizacja przepisów kolizyjnych z treścią rozporządzenia nr 44/2001. Tym bardziej nagłaça stała się konieczność uregulowania przepisów kolizyjnych, aby stosowanie *lex fori* ze względu na jurysdykcję „Brukseli I” nie powodowało rozbieżności przy poszukiwaniu prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych, z których spory wynikłe są rozstrzygane przez dany sąd państwa członkowskiego UE.

Nie ulega wątpliwości, że ujednoczenie przepisów kolizyjnoprawnych i zastąpienie poszczególnych krajowych aktów prawnych regulujących prawo prywatne międzynarodowe aktem wspólnotowym stanowiłoby istotny postęp w kierunku ostatecznego usunięcia istniejących jeszcze barier rynku wewnętrznego²⁸, a przede wszystkim ograniczyłyby *forum shopping*.

²⁵ Por. orzeczenie Dansommer A/S przeciwko Andreas Götz, C- 8/98, ECR 2000, s. I-393; J. Ciszewski, *Konwencja z Lugano*, op. cit., s. 129.

²⁶ Directive 2000/26/EC of the European Parliament and of the Council of 16 May 2000 on the approximation of the laws of the Member States relating to insurance against civil liability in respect of the use of motor vehicles and amending Council Directives 73/239/EEC and 88/357/EEC (Fourth motor insurance Directive), O. J. L 181 2000, s. 65-74; szczegółowa charakterystyka: M. Wichtowski, *Czwarta dyrektywa w sprawie ubezpieczeń komunikacyjnych – nowe wyzwania dla europejskiego i polskiego rynku ubezpieczeniowego*, Prawo Asekuracyjne 2001, nr 2, s. 23 i n.

²⁷ Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the Law Applicable to non – contractual obligations („Rome II”), COM (2003)427 final; Draft Report (Revised Version) on the Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the Law Applicable to non – contractual obligations („Rome II”), 2003/0168/(COD).

²⁸ Por. H. Muir Watt, *Choice of Law in Integrated and Interconnected Markets: A Matter of Political Economy*, vol. 73, Electronic Journal of Comparative Law 2003, nr 9, <http://www.ejcl.org/ejcl/73/art73-4.html>

W odniesieniu do ubezpieczeń gospodarczych i roszczeń, które w związku z nimi powstają, znaczenie ujednoczenia przepisów kolizyjnych w rozporządzeniu Rady jest fundamentalne²⁹. Jego ranga wymaga podkreślenia także z tego powodu, że prawodawca wspólnotowy zakłada w treści projektu tzw. „Rzym II” normę *explicite*, odwołującą się do ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej, a to poprzez odrębną regulację *actio directa*. Zgodnie z art. 14 rozporządzenia, prawem właściwym w zakresie uprawnienia osób poszkodowanych do wystąpienia z bezpośrednim roszczeniem wobec ubezpieczyciela osoby odpowiedzialnej za szkodę jest prawo właściwe dla zobowiązań pozaumownych, chyba że osoba, która doznała szkody, wybierze jako prawo właściwe prawo umowy ubezpieczenia. Tym samym prawodawca europejski, przez wzgląd na rozbudowane normy dotyczące prawa właściwego dla umowy ubezpieczenia, wyposażył poszkodowanych w ubezpieczeniach OC w alternatywne uprawnienie do wyboru prawa właściwego dla roszczeń dochodzonych w związku z tym wypadkiem od ubezpieczyciela. Należy podkreślić, że sam zakres odpowiedzialności ubezpieczyciela jest zawsze określany prawem właściwym dla umowy zawartej pomiędzy ubezpieczającym a ubezpieczycielem. Oczywiście, to rozwiązanie w skali Wspólnoty Europejskiej ma charakter nowatorski dla ubezpieczeń innych niż komunikacyjne, gdzie *actio directa* jest obecnie standardem, co wyżej podkreślono³⁰. Należy jednak zwrócić uwagę, że jest to rozwiązanie materialnoprawne, a projekt „Rzym II” w art. 14 nie przesądza samej dopuszczalności *actio directa* w prawie właściwym państwa członkowskiego.

W tym kontekście należy dodatkowo pamiętać, że art. 12 rozporządzenia nr 44/2001 **stanowi, że co do zasady, w interesie osób uprawnionych, ubezpieczyciel może pozywać tylko przed sądy tego państwa członkowskiego, na którego terytorium pozwany ma miejsce zamieszkania (co oczywiście oznacza, zgodnie z rozporządzeniem nr 44/2001, także jego siedzibę), bez względu na to, czy jest on ubezpieczającym, ubezpieczonym czy też uposażonym z tytułu ubezpieczenia**. Powyższa reguła nie uchybia uprawnieniu do wytoczenia powództwa wzajemnego przed sądem, gdzie zawisło – zgodnie z normami rozdziału III – powództwo główne.

Dla potrzeb praktyki, rozporządzenie nr 44/2001, wprowadzie w sposób ograniczony treścią art. 13 oraz art. 14, ale dopuszcza umowy prorogacyjne. Są one skuteczne w świetle norm rozporządzenia:

- „1) jeżeli umowa została zawarta po powstaniu sporu; lub
- 2) jeżeli przyznaje ona ubezpieczającemu, ubezpieczonemu lub uposażonemu z tytułu ubezpieczenia uprawnienie do występowania przed sądy inne niż wymienione w niniejszej sekcji; lub

²⁹ Co nie oznacza, że nie spotkało się z krytyką, np. w odniesieniu do regulacji obrotu elektronicznego; ICC request for re-evaluation of the European Commission's draft proposal for a Council Regulation on the law applicable to non – contractual obligation („Rome II”), <http://www.iccwbo.org/law/jurisdiction/rome2/documents/00004html>

³⁰ K. Nemeth, *European Insurance Law. A Single Insurance Market?*, EUI Working Papers LAW 2001, No. 4, s. 38.

3) jeżeli została ona zawarta między ubezpieczającym a ubezpieczycielem, którzy w chwili zawarcia umowy mają miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu w tym samym państwie członkowskim, celem uzasadnienia jurysdykcji sądów tego państwa także wówczas, gdy zdarzenie wywołujące szkodę nastąpiło za granicą, chyba że taka umowa nie jest dopuszczalna według prawa tego państwa; lub

4) jeżeli została ona zawarta przez ubezpieczającego, który nie ma miejsca zamieszkania w państwie członkowskim, z wyjątkiem ubezpieczenia obowiązkowego lub ubezpieczenia nieruchomości położonej w państwie członkowskim; lub

5) jeżeli dotyczy ona umowy ubezpieczenia obejmującej jedno lub więcej ryzyk, wymienionych w art. 14.”

Generalnie można stwierdzić, że możliwość zawierania umów prorogacyjnych jest ograniczona do umów ubezpieczenia odnoszących się do tzw. dużych ryzyk (ryzyk gospodarczych). Zarazem umowa lub klauzula prorogacyjna zawarta w umowie ubezpieczenia, aby określać jurysdykcję wyłączną, musi spełnić warunki formalne określone w art. 23 rozporządzenia³¹. Oznacza to, iż taka umowa musi być zawarta:

- „a) w formie pisemnej lub ustnej potwierdzonej na piśmie; lub
- b) w formie, która odpowiada praktyce przyjętej między stronami; lub
- c) w handlu międzynarodowym – w formie odpowiadającej zwyczajowi handlowemu, który strony znały lub musiały znać i który strony umów tego rodzaju w określonej dziedzinie handlu powszechnie znają i którego stale przestrzegają.”

3. Właściwość prawa, czyli transgraniczność kolizyjnoprawna

Należy przede wszystkim pamiętać, że z dniem akcesji Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej dla ubezpieczeń gospodarczych mają znaczenie nie tylko przepisy dostosowujące do wymogów prawa wtórnego (tu: dyrektyw), ale także normy aktów prawnych, których obowiązywanie jest uzależnione od odrębnej ratyfikacji przez Polskę. Takim szczególnym przykładem jest konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań umownych z 1980 r. (tzw. konwencja rzymska, podpisana w Rzymie 19 czerwca 1980 r., weszła w życie 1 kwietnia 1991 r.)³² oraz historycznie z nią związane próby regulacji w skali europejskiej prawa właściwego dla zobowiązań, których źródłem powstania nie jest kontrakt, czego aktualnym przykładem jest projekt rozporządzenia Rady o prawie właściwym dla zobowiązań pozaumownych (tzw. „Rzym II”). Zarazem należy podkreślić rangę przygotowanego tzw. „Rzymu I” – rozporządzenia o prawie właściwym dla zobowiązań

³¹ Por. P. North, *Essays in Private International Law*, Oxford 1993, s. 6

³² Konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań umownych, otwarta do podpisu w Rzymie dnia 19 czerwca 1980 roku *Dz. Urz. C* 169, 08/07/2005, s. 10 i n.; wersja pierwotna: *Dz. Urz. L* 266 z 9 października 1980 r.; w rozważaniach oparto się także na tłumaczeniu: W. Popiołka w *Kwartalniku Prawa Prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 1991, s. 16 i n.; or. A. Calus, *Wybrane problemy wprowadzenia do systemów prawnych państw członkowskich Unii Europejskiej postanowień konwencji rzymskiej o prawie właściwym dla zobowiązań umownych*, *Problemy Prawne Handlu Zagranicznego*, t. 18, s. 24–25.

umownych, które ma docelowo zastąpić konwencję rzymską³³. Z pewnością należy podkreślić, iż obecny etap prac legislacyjnych dowodzi, że prawodawca wspólnotowy nie zamierza poprzestać na obecnej regulacji lub jedynie jej ewentualnej modyfikacji.

Wśród aktów prawnych mających fundamentalne znaczenie dla poszukiwania prawa właściwego dla umowy ubezpieczenia *de lege lata* na pierwsze miejsce wysuwa się konwencja rzymska o prawie właściwym dla zobowiązań umownych. Należy zwrócić uwagę na brzmienie art. 20, który wyraźnie stanowi, że przepisów konwencyjnych nie stosuje się do zagadnień, które są lub będą uregulowane w przepisach wydanych przez instytucje Wspólnot Europejskich lub w przepisach krajowych, wydanych w celu implementacji wspólnotowego porządku prawnego³⁴. Oczywiście, ze względu na zakres przedmiotowy konwencji rzymskiej to pierwszeństwo prawa wtórnego odnosi się do przepisów kolizyjnych. **W ten sposób dokonano wstępnego podziału na prawo wewnętrzne, harmonizujące wspólny system jurydyczny oraz konwencję, która o tyle ma zastosowanie, o ile wypełnia luki w tymże wspólnym systemie.** Z tego punktu widzenia można mówić o subsydiarności konwencji rzymskiej, tym bardziej że zakres jej zastosowania ma charakter dynamiczny, zależny od zmian zachodzących w prawie wspólnotowym *sensu stricto*. W ten sposób należy oceniać zakres przedmiotowy konwencji, wyrażony w art. 1 ust. 1, zgodnie z którym jej postanowienia powinny być stosowane do zobowiązań umownych w takich przypadkach, które mają związek z wyborem prawa. Prawodawca wspólnotowy zawarł zasadniczy katalog wyłączeń przedmiotowych w art. 1 ust. 2 konwencji, który jednak nie wyczerpuje wszystkich możliwości wyłączeń spod zakresu stosowania przepisów konwencji, gdyż w sposób oddzielny potraktowano zobowiązania wynikające z umowy ubezpieczenia. Przepis art. 1 ust. 3 stanowi, że z dalszych postanowień nie można korzystać w przypadku takich kontraktów, których przedmiotem jest ubezpieczenie ryzyka umiejscowionego (zlokalizowanego) na terytorium państw członkowskich ówczesnej EWG (obecnie: Unii Europejskiej). Trzeba jednak podkreślić, że powyższe wyłączenie zakresu przedmiotowego nie dotyczy umowy ubezpieczenia pośredniego (reasekuracji), co wynika z art. 1 ust. 4 konwencji³⁵. Zostało to słusznie uzasadnione brakiem konieczności ochrony jednej ze stron umowy reasekuracji (ubezpieczającego), odmiennie niż w przypadku umowy ubezpieczenia, gdzie

³³ Szczegóły: M. Fras, *Prawo właściwe dla umowy ubezpieczenia na życie*, Prawo Asekuracyjne 2008, nr 1, s. 45.

³⁴ Por. K. Kruczałak, *Wybrane problemy stosowania norm konwencyjnych w prawie polskim*, „Problemy Prawne Handlu Zagranicznego”, t. 18, Katowice 1995, s. 101; P. Lyngso, *Danish Insurance Law*, Deventer–Boston 1992, s. 19.

³⁵ Por. R. Plender, op. cit., s. 80; D. Lasok, P.A. Stone, *Conflict of Laws in the European Community*, London 1987, s. 335; pogląd odmienny, tzn. wyłączający także z zakresu zastosowania konwencji rzymskiej umowy reasekuracji prezentuje V. Floridi (CEA Policy report on prospects for simplifying European Insurance Legislation), Comité Européen Assurances, 2004, s. 10, nie podając jednakże żadnego uzasadnienia dla takiego stanowiska.

taka ochrona jest wymagana i gwarantowana przez system przepisów ograniczających swobodę wyboru prawa odpowiednio w przypadku ubezpieczeń na życie i pozostałych³⁶.

Tym samym można przyjąć, że dla umowy reasekuracji (i odpowiednio: retrocesji) dla państw, które ratyfikowały konwencję rzymską o prawie właściwym dla zobowiązań umownych, obowiązują jej normy, uznające jako zasadę swobodę wyboru prawa w tym zakresie (powyższa swoboda nie jest ograniczona ze względu na konwencyjną ochronę konsumenta, gdyż umowa reasekuracji (i odpowiednio: retrocesji) ze swej istoty nie ma charakteru umowy konsumenckiej, o której mowa w art. 5 konwencji)³⁷.

W przypadku lokalizacji ryzyka dla ubezpieczeń bezpośrednich w granicach UE należy stosować przepisy wspólnotowego prawa wewnętrznego, regulującego działalność ubezpieczeniową w ramach Unii Europejskiej³⁸. Jednakże dla oceny zasadniczej kwestii pierwotnej, jaką tutaj stanowi lokalizacja ryzyka, konwencja zaleca stosowanie przez sąd swego prawa wewnętrznego. W ten sposób dokonano założenia, że w praktyce może wystąpić alternatywa: albo ryzyko będzie ulokowane na terenie państwa członkowskiego, albo może znajdować się poza granicami Unii Europejskiej. Aby ocenić, czy zawsze taka rozłączna alternatywa będzie zachodzić, w pierwszej kolejności należy znaleźć wskazówki (reguły), jakimi powinny kierować się sądy przy ocenie ewentualnego stosowania konwencji rzymskiej. Jednakże, poza dyspozycją zawartą w zdaniu 2 art. 1 ust. 3 nie dokonano w tekście konwencji próby charakterystyki pojęcia ryzyka.

Prawo wspólnotowe *sensu stricto*, odnoszące się do ubezpieczeniowego rynku wewnętrznego, mimo napotykaných trudności, systematycznie zwiększa zakres swego stosowania, jeżeli nie bezpośrednio poprzez rozporządzenia, to pośrednio – w szczególności dzięki harmonizacji osiągananej w systemach prawnych krajowych. Funkcję inspirującą pełnią tu przede wszystkim dyrektywy, zaliczane do europejskiego prawa ubezpieczeń gospodarczych³⁹. Właśnie w dyrektywach sądy państw członkowskich mogą znaleźć omówienie pojęcia ryzyka w odniesieniu do poszczególnych rodzajów umów ubezpieczenia. Niestety, I Protokół (tzw. brukselski) i II Protokół interpretacyjny⁴⁰, które przyznają kompetencje Europejskiemu Trybunałowi Sprawiedliwości do wiążącej interpretacji konwencji rzymskiej i wydawania w związku z tym orzeczeń wstępnych, dotych-

³⁶ P. Kaye, *The New Private International Law of Contract of the European Community*, Aldershot 1993, s. 142, powołując się na Giuliano-Lagarde Report, ed. cit., s. 13.

³⁷ Por. D. Fuchs (w:) E. Kowalewski, D. Fuchs, W. W. Mogilski, M. Serwach, op. cit., s. 546.

³⁸ Por. M. Clarke, *The Law of Insurance Contracts*, London 1994, s. 43.

³⁹ Vide: uwagi dalsze.

⁴⁰ First Protocol on the interpretation of the 1980 Convention by the Court of Justice / 1980 Rome Convention (consolidated version), Dz. Urz. C 027, 26.01.1998.; Second Protocol conferring on the Court of Justice powers to interpret the 1980 Convention / 1980 Rome Convention, (consolidated version), Dz. Urz. C 027, 26.01.1998.

czas nie weszły w życie, co niewątpliwie utrudnia jednolitość stosowania przepisów konwencji⁴¹.

Dyrektywa Rady w sprawie koordynacji przepisów prawnych odnoszących się do bezpośredniej działalności ubezpieczeniowej innej niż ubezpieczenia na życie definiuje w art. 2 pkt d, co należy rozumieć przez sformułowanie „*państwo członkowskie, w którym zlokalizowane jest ryzyko.*”⁴² Definicja ta obecnie została wprowadzona do polskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej do słowniczka ustawowego (art. 2 ust. 1 pkt 7a). Wyrażany jest w związku z tym pogląd, że – wobec określenia przez dyrektywę II generacji, dotyczącą ubezpieczeń innych niż ubezpieczenia na życie, co należy rozumieć przez pojęcie państwa członkowskiego Unii, w którym jest zlokalizowane ryzyko – nie jest niezbędne sięganie do ustawodawstw krajowych, gdyż z założenia powinny one być zgodne z rozwiązaniami proponowanymi przez dyrektywę⁴³.

Odrębną uwagę należy poświęcić **ubezpieczeniom obowiązkowym**. Jeżeli ryzyko jest umiejscowione poza terytorium Unii Europejskiej, to mają zastosowanie normy konwencji rzymskiej, która nie zawiera szczególnej w tym zakresie regulacji, co powoduje stosowanie odpowiednich norm *legis fori* przez sąd rozstrzygający daną sprawę. Jedyny wyjątek zawiera art. 5 konwencji, zgodnie z którym, jeżeli ubezpieczający będzie konsumentem, to także w zakresie ubezpieczeń obowiązkowych danego państwa członkowskiego będzie miała zastosowanie ochrona konsumentcka. Jeżeli natomiast ryzyko jest umiejscowione (zlokalizowane) wewnątrz Unii Europejskiej, to dyrektywa II generacji ubezpieczeń innych niż ubezpieczenia na życie – swobodę wyboru prawa uzależnia również od istnienia (nieistnienia) obowiązku ubezpieczenia w poszczególnych państwach członkowskich (por. art. 8 ust. 1). Analogicznej regulacji brak niestety w prawie polskim, zarówno w ustawie o działalności ubezpieczeniowej, jak i w ustawie o ubezpieczeniach obowiązkowych. Funkcji art. 8 z pewnością nie spełnia art. 3 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych. Wymieniony art. 8 stanowi także o dodatkowym możliwym ograniczeniu autonomii kolizyjnoprawnej (ust. 4 pkt c), według którego państwo członkowskie może w swoim prawie wewnętrznym wprowadzić rozwiązanie, zgodnie z którym prawem właściwym dla umowy ubezpieczenia obowiązkowego jest prawo tego państwa, które nakłada obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia. W celu prawidłowe-

⁴¹ Por. A. Briggs, *The Conflict of Laws*, London 2002, s. 150.

⁴² Second Council Directive of 22 June 1988 on the coordination of Laws, regulations and administrative provisions relating to direct insurance other than life assurance and laying down provisions to facilitate the effective exercise of freedom to provide services and amending Directive 73/239/EEC, Dz. Urz. L 172 z 4.07.1988, nazywana dyrektywą II generacji; podział na I, II, III generację zgodnie z terminologią przyjętą w literaturze i częściowo w języku prawnym aktów wspólnotowych; por. L. Butler, op. cit., s. 180; tłumaczenie dyrektywy II generacji: E. Stroiński (red.), *Przepisy koordynujące ustawodawstwo państw członkowskich EWG. Ubezpieczenia*, Warszawa 1991, s.194.

⁴³ Por. R. Morse, *Party Autonomy in International Insurance Law* (w:) F. Reichert-Facilides, H.U. Jessurun d'Olivera (red.), *International Insurance Contract Law in the EC*, Deventer – Boston 1993, s. 25.

go stosowania prawodawca wspólnotowy wprowadził szereg szczegółowych zasad, z których dwie są najistotniejsze:

- 1) **o zgodności z regulacją danego ubezpieczenia obowiązkowego decyduje prawo tego państwa członkowskiego, które taki obowiązek nałożyło;**
- 2) **w przypadku możliwej sprzeczności pomiędzy szczegółowymi rozwiązaniami prawa państwa umiejscowienia ryzyka a prawem państwa członkowskiego, gdzie wprowadzono obowiązek ubezpieczenia, o kolizji rozstrzyga prawo państwa obowiązku ubezpieczenia.**

Aby nie spowodować właściwości przepisów bezwzględnie wiążących różne państwa członkowskie, przyjęto, że gdy umowa ubezpieczenia pokrywa ryzyka zlokalizowane w różnych państwach, to taką umowę traktuje się jako składającą się z kilku umów, z których każda odnosi się tylko do jednego państwa członkowskiego (*depaçage* – rozczłonkowanie statutu kontraktowego). Państwo członkowskie jest zobowiązane powiadomić Komisję Europejską o ryzykach, których ubezpieczenie jest obowiązkowe na podstawie przepisów prawa wewnętrznego (art. 8 ust. 5). Ubezpieczający, co do zasady, otrzymuje od ubezpieczyciela zaświadczenie, gdzie wprowadzono szczegółowe dane dotyczące danego rodzaju ubezpieczenia, a wymagane przez prawo państwa członkowskiego, które wprowadziło obowiązek ubezpieczenia⁴⁴.

Wypada zauważyć, że żadna z dyrektyw dotyczących ubezpieczeń na życie nie definiuje pojęcia lokalizacji (umiejscowienia) ryzyka, a jedynie analogiczna do wyżej wymienionej dyrektywa II generacji dotycząca ubezpieczeń innych niż ubezpieczenia na życie – wspomina o państwie członkowskim zobowiązania, co zgodnie z art. 2(e) oznacza: państwo, w którym posiadacz polisy zamieszkuje na stałe lub, jeżeli jest jednostką organizacyjną, państwo siedziby jego zakładu⁴⁵. Reguła przyjęta w tej ostatniej dyrektywie została przetransponowana do dyrektywy 2002/83/EC, która stanowi zarazem **próbę ujednoczenia przepisów dotyczących wspólnotowego prawa ubezpieczeń na życie**⁴⁶.

Powyższe przykłady stanowią kolejny argument za uznaniem wspólnego prawa wewnętrznego Unii Europejskiej za system wystarczający do wskazania, kiedy ryzyko występuje w granicach Unii (jej państw członkowskich), a kiedy lokalizacja ryzyka będzie związana z terytorium państw trzecich. Ten dychotomiczny podział odnosi skutek również przy określeniu reżimu, który będzie decydował o prawie właściwym dla konkretnej umowy ubezpieczenia. Sytuacje sporne, które w efekcie doprowadzą do rozszczepienia statutu kontraktowego, będą najczęściej występować w przypadku umów ubezpieczenia zaliczanych do

⁴⁴ Szczegóły: D. Fuchs (w:) E. Kowalewski, D. Fuchs, W. W. Mogilski, M. Serwach, op. cit., s. 554–555.

⁴⁵ Tłumaczenie: E. Stroiński, op. cit., s. 258; por. B. Pool, *The Creation of the Internal Market in Insurance*, Luxembourg 1992, s. 63; N. Paul, R. Croly, *EC Insurance Law*, London 1991, s. 93; L. Butler, op. cit., s.180–181.

⁴⁶ Directive 2002/83/EC of The European Parliament and of the Council of 5 November 2002 concerning live insurance, Dz.Urz. WE L345 s. 1 i n.; szczegółowe omówienie: M. Fras, op. cit.

ubezpieczeń innych niż ubezpieczenia na życie, chociaż wolne od tego również nie będą przypadki umów ubezpieczenia na życie. Na przykład, gdy weźmie się pod uwagę miejsce zamieszkania, może się okazać, że ubezpieczony posiada faktyczne dwa takie miejsca: jedno w państwie członkowskim, a drugie poza UE. W takiej sytuacji oddzielnego traktowania wymaga ocena prawa właściwego przy uwzględnieniu całości stanu faktycznego, co może prowadzić niewątpliwie do perturbacji przy określaniu prawa właściwego. Prezentowane odstępstwo od klasycznego podziału, który został w ten sposób wprowadzony do konwencji rzymskiej, nie może umniejszyć znaczenia tezy, iż **ryzyko umiejscowione poza Unią Europejską powoduje konieczność korzystania z tejże konwencji, z pominięciem prawa wewnętrznego Unii**. Tak oto postanowienia omawianej konwencji, których stosowanie wyłączono ze zrozumiałych względów w stosunku do działalności ubezpieczeniowej regulowanej w wystarczający sposób przez adekwatne dyrektywy, nie utraciły nic na znaczeniu, rozstrzygając o prawie właściwym dla umowy ubezpieczenia (majątkowego) odnoszącej się do ryzyka zlokalizowanego poza Unią.

Pomimo wątpliwości, których – jak zostało zasygnalizowane – nie usuwa lapidarna redakcja ust. 1 art. 1 konwencji, można posłużyć się art. 2(d) dyrektywy II generacji dotyczącej ubezpieczeń innych niż na życie, aby określić – poprzez zlokalizowanie ryzyka – ewentualny zasięg stosowania przepisów konwencyjnych. Będą one podlegały zastosowaniu we wszystkich tych przypadkach, gdy ryzyko zostanie umiejscowione poza granicami Unii Europejskiej.

Wspomniana wyżej dyrektywa II generacji ubezpieczeń innych niż na życie ustala także zasady dla określenia prawa właściwego dla umów ubezpieczeniowych, pokrywających ryzyko zlokalizowane na terenie państw członkowskich, a więc zawiera normy kolizyjnoprawne w zakresie nieobjętym konwencją.

W tym miejscu należy zastanowić się nad przyczynami wyłączenia tych umów ubezpieczenia, które odnoszą się do ryzyka umiejscowionego w granicach Unii. Najbardziej powszechnym argumentem jest teza o zaawansowaniu prac legislacyjnych związanych z działalnością ubezpieczeniową⁴⁷, która – rzecz jasna – znajduje swe uzasadnienie, ale chociażby w związku z różnicą zakresu przedmiotowego konwencji w porównaniu z dyrektywami ubezpieczeniowymi nie jest to powód wystarczający. Kolejną próbę racjonalizacji tego wyłączenia stanowi pogląd o konieczności wzmożonej ochrony konsumenckiej w umowach ubezpieczeniowych, czego rzekomo nie zapewnia w wystarczającym stopniu sama konwencja. Jednakże, również w zakresie ochrony „słabej” strony umowy ubezpieczenia, także w ramach prawa wspólnego Unii, nie osiągnięto pełnego kompromisu, by przypomnieć odrębności zawarte w prawodawstwie Wielkiej Brytanii⁴⁸. Kolejny kontrargument przytaczają autorzy oficjalnego komentarza Giuliano-Lagarde, pisząc, że w przypadku dopuszczonym przez konkretne

⁴⁷ Giuliano-Lagarde Report, ed. cit., s. 13, gdzie zasygnalizowano dyskusję w ramach zespołu przygotowującego tekst konwencji nad ostateczną wersją ust. 3 art. 1.

⁴⁸ D. Lasok, P.A. Stone, op. cit., s. 355; R. Falkner, *Insurance* (w:) D. Campbell (red.), *Financial Services in the New Europe*, London-Dodrecht-Boston 1993, s. 82.

przepisy dyrektyw, państwa członkowskie mogą swobodnie stosować przepisy regulujące sferę ubezpieczeń zgodnie z ustalonym przez konwencję wzorcem, czego oczywiście zabronić nie sposób⁴⁹.

Podstawową regułą ukonstytuowaną przez konwencję w zgodzie z międzynarodową praktyką oraz wypowiedziami przedstawicieli nauki, odnoszącymi się do poszukiwania prawa właściwego dla stosunków obligacyjnych, jest kolizyjnoprawna zasada swobody (autonomii woli) stron w wyborze adekwatnego systemu prawnego⁵⁰. **Zasada ta jest wyrażona w art. 3, który w ust. 1 stwierdza, że każdy kontrakt ma określone prawo właściwe na skutek wyboru stron. Wybór musi być wyrażony lub okazany w sposób wystarczający (wystarczająco pewnie) poprzez treść umowy (użyte zwroty i wyrażenia itd.) albo wynikać z okoliczności konkretnej sprawy. Na skutek wyboru prawa strony wskazują bądź prawo właściwe dla całego statutu obligacyjnego, bądź też jedynie dla jego części.**

Na zakończenie uwag charakteryzujących specyfikę konwencji rzymskiej i jej znaczenie dla umów ubezpieczenia należy podkreślić uniwersalizm ustanowionych reguł w znaczeniu przestrzennym. Przepis art. 2 wyraźnie stanowi, że każde prawo wskazane przez konwencję podlega zastosowaniu, niezależnie od tego, czy jest to prawo państwa będącego stroną, czy też prawo państwa, które nie jest sygnatariuszem konwencji.

4. *Insurance Restatement*

Insurance Restatement będzie, w zamierzeniach jej twórców, kontynuować tradycję wypracowaną w dyrektywach II i III generacji prawa ubezpieczeniowego, a sięgającą tzw. orzeczeń koasekuracyjnych, polegającą na gwarancji szerokiej autonomii woli stron umowy ubezpieczenia w przypadku tzw. dużych ryzyk, przy uzasadnionym interesami konsumenta usługi ubezpieczeniowej ograniczeniu powyższej swobody w odniesieniu do tzw. ryzyk masowych⁵¹. Ponadto *Insurance Restatement* ma stanowić model dla prawodawcy europejskiego oraz dla poszczególnych państw członkowskich, a także stanowić punkt odniesienia dla przedsięwzięć podejmowanych przez europejski rynek ubezpieczeniowy w celu ujednoczenia stosowanych w obrocie warunków ubezpieczeń. Imperatywem, który ma zostać zrealizowany za pomocą *Insurance Restatement* i niewątpliwie rzutuje zarówno na konstrukcję klauzul, jak i na ich treść, jest **postulat zapewnienia w skali całej Europy jednolitej ochrony ubezpieczającemu, ubezpieczonemu lub uprawnionemu do świadczeń z umowy ubezpieczenia, jak i ochrony interesu publicznego**⁵², co dotychczas zapewniano w ograniczonym zakresie. *Insurance Restatement*, będąc

⁴⁹ Giuliano-Lagarde Report, ed. cit., s. 13.

⁵⁰ R. Plender op. cit., s. 87 i n.; W. Koegel, *Internationales Privatrecht*, b.m., 1995, s. 483–485; B. von Hoffman, *Kommentar zum Bürgerlicher Gesetzbuch band 10*, Stuttgart, Berlin, Köln 1986, s.1420–1423 wraz z cytowaną tam literaturą.

⁵¹ Por. D. Fuchs, *Regulacja koasekuracji w prawodawstwie Unii Europejskiej*, Radca Prawny 1999, nr 2.

⁵² Szczegółowa charakterystyka w odniesieniu do ubezpieczeń gospodarczych: D. Fuchs, *Dobro powszechne (ogólne) jako wyznacznik ewolucji wspólnotowego prawa ubezpieczeń gospodar-*

przedsięwzięciem typowo akademickim, powinien ułatwić w skali Europy badania prawnoporównawcze nad umową ubezpieczenia, a zarazem będzie, w zamierzeniu członków *Project Group on a Restatement of European Insurance Contract Law*, stanowić istotną pomoc w procesie edukacji ubezpieczeniowej, szczególnie na poziomie uniwersyteckim⁵³. W ramach *Insurance Restatement Group* podjęto prace dotyczące ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej oraz szczegółowych rozwiązań w zakresie ubezpieczeń na życie. Obecnie przekazany Komisji Europejskiej projekt zawiera postanowienia odnoszące się do przedkontraktowych obowiązków stron umowy ubezpieczenia, trybu zawarcia umowy ochrony ubezpieczeniowej, dokumentu ubezpieczenia, charakterystyki ryzyka ubezpieczeniowego, składki oraz problematyki przedawnienia roszczeń z umowy ubezpieczenia. Projekt odnosi się w swych rozwiązaniach do pojęcia odszkodowania ubezpieczeniowego i jego wysokości w ubezpieczeniach majątkowych i osobowych, jak i też subrogacji (regresu) według europejskiego prawa kontynentalnego.

5. Podsumowanie

Znaczenie zagadnienia jurysdykcji, jak i też prawa właściwego dla umowy ubezpieczenia jest niewątpliwie fundamentalne dla europejskich ubezpieczeń gospodarczych. Wydaje się, że dla dalszego rozwoju europejskiego rynku ubezpieczeniowego niezbędna jest intensyfikacja prac nad prawem jednolitym o umowie ubezpieczenia, czemu poświęcone są prace *Insurance Restatement Group*. Przygotowywane zmiany w regulacji wspólnotowej prawa kolizyjnego (rozporządzenie „Rzym I” oraz „Rzym II”) z pewnością przyczynią się do uproszczenia regulacji w tym zakresie, a w konsekwencji doprowadzą, czego głębokie przekonanie ma autor, do uchylecia mocy obowiązującej art. 129 oraz art. 130 polskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej. ■

Autor artykułu jest członkiem Project Group on a Restatement of European Insurance Contract Law.

Court Jurisdiction and Law Competence in the European Economic Insurance

The article discusses the issue of jurisdiction and legislation regulating the insurance contract in the community business insurance legislation. The crossborder notion is being considered in three dimensions, namely jurisdiction, the conflict of laws and material and legal aspects. The law applicable to the insurance contract in the European legislation has been characterised in detail. Moreover, the article particularly emphasises the importance of efforts made by the Insurance Restatement Group aiming at the single law of the insurance contract. Finally, the text refers to the proposals for new acts in the community law and evaluates the existing legislation in force.

czych (w.): *Prawo gospodarcze Wspólnoty Europejskiej na progu XXI wieku*, praca zbiorowa pod red. Cezarego Mika, Toruń 2002, s. 71–95.

⁵³ Szczegóły: www.restatement.info